

RUKOPISNI UMETAK U VRAMČEVOJ POSTILLI (1586)

Obrađivan je rukopisni vstavak u izvodu Vramčeve Postille (1586), hranjenem danas u knjižnici frančiškanskoga samostana u Varaždinu. Rukopis obsega strani 193–200, nastal pa je u 17. stoljeću u Dokležovju u ravninskom Prekmurju.

A manuscript interpolation in the copy of A. Vramec's *Postilla* (1586) that is now kept in the Franciscan monastic library in Varaždin is analyzed. The manuscript (pp. 193–200 of the copy) originated at Dokležovje in Prekmurje.

1 Povijesni aspekt korištenja hrvatskokajkavskog književnog jezika u Prekmurju. – Fran Kovačić s pravom konstatira navodeći kako je »povse naravno, da so vsaj kraji okrog Ljutomera in Ormoža hitreje dobili v roke /.../ Vramčevo v Varaždinu l. 1586 tiskano postilo nego pa knjige kranjskih reformatorjev« (Kovačić 1926, 110)¹. To isto vrijedi i za Donje Prekmurje počev od 16. pa sve do 18. stoljeća u kojem su pored Postille bile u upotrebi i druge hrvatskokajkavske knjige.

1.1 U to nas uvjerava i Vilko Novak, koji, da bi objasnio kako su hrvatskokajkavske tiskane i rukopisne knjige dospijevale u Prekmurje, piše: »/.../ južni del Prekmurja s štirimi katoliškimi župnijami² – ki so občasno bile v rokah luteranov – so pripadale od 1094 (torej od njene ustanovitve) zagrebški škofiji do 1777, ko je bila ustanovljena škofija v Sombotélu /.../. V času tik pred reformacijo pa je zopet zagrebška škofija upravljala vse prekmurske župnije (da li u Gornjem Prekmurju, A. J.?). Že iz tega dejstva mora biti vse jasno: prekmurski duhovniki so se vzgajali v Zagrebu, kajkavščina (pač tudi materinščina mnogih duhovnikov) je bila uradni občevalni jezik v cerkvah, med tistimi duhovniki, ki niso znali domačega narečja, in verniki. Zato so v kajkavščini od začetka peli cerkvene pesmi, brali evangelije in liste (še pred natisom znanih nam knjig v 17. stoljeću!) – in v tem jeziku so nastajali prvi zapisi cerkvenih (in nekaterih svetnih) pesmi, ki so jih s časom združili v obsežnejše rokopise, danes imenovane pesmarice« (Novak 1988, 17)³.

1.1.1 Svojedobno Štefan Barbarič pisao je o istoj tematici slijedeće: »/.../ Posebno, nemalo zapleteno vprašanje predstavljajo jezikovni prevzemi iz kajkavske hrvaščine. Ta jezikovni vpliv doslej ni bil proučen, niti u tolikšni meri ne, kot je to opravil za vzhodnoštajerske tekste in prvotiske Fran Ilešič.⁴ V okviru pričujoče študije ni možno veliko več ko opozoriti današnje in bodoće historične dialektologije na važno in zanimivo nalogo.

Kdaj in kako je mogel seći jezik. vpliv kajkavščine na levi breg Mure! Ne da bi hotel prehitovati z odgovorom, je prav, da nakažemo nekaj momentov, ki prihajajo v poštev: Dolnje Prekmurje je bilo dolga stouletja tesno povezano z zagrebško

¹ Usp. A. Fekonja 1890, 49–54; A. Jembrih 1981, 127–137.

² Bilo bi dobro znati koje su to župnije.

³ Usp. I. Zelko 1978, 103–119; J. Buturac – A. Ivandija 1973, 68–69.

⁴ Autor misli na Ilešičev rad objavljen 1905 u Radu JAZU, knj. 162. Usp. J. Rigler 1968, 661–681.

škofijo, sem so prihajali duhovniki, izšolani v tamkajšnjem bogoslovnem učilišču /.../. Drugič, ne more biti brez pomena, da je Gradec, kjer so natisnili lepo število kajkavskih knjig, zelo blizu prekmurskim mejam. Tu, v Gradcu, je bil tiskan Krajačević-Petretičev lekcionar (1651), ki so ga – kakor omenja France Kidrič – uporabljali tudi prekmurski katoličani.⁵ Tretjič, kajkavska protestantska književnost, ki je nastala v potujočih tiskarnah v Nedelišču na posestvu Jurja III. Zrinjskega oziroma Mandelčeva tiskarna v Varaždinu, se ni mogla tolikanj razviti, da bi lahko izžarevala trajnejši vpliv« (Barbarič 1966, 83).⁶

1.1.2 I Jakob Rigler zapisat će u raspravi o Jezikovnokulturni orijentaciji Štajercev v starejših obdobjih, korigirajući i dopunjujući Ilesiča, kako je »ozemlje med Muro in Dravo /.../ bilo poleg Prekmurja, ki je za dolgo obdobje imelo svoj posebni knjižni jezik, najbolj pripravljeno na odklone od tradicionalne srednje slovensčine, bodisi v smeri hrvaške kajkavščine ali pa samostojnega knjižnega jezika.« (Rigler 1968, 661)

1.1.3 Slično će i Jože Pogačnik istaći kako se je u Štajerskoj »posebej razvila pokrajinska zavest (u 18. st. A. J.), ki je kulturno prilično bolj težila k stikom s sosednjim kajkavskim območjem« (Pogačnik 1977, 98).

1.1.4 U svojoj raspravi Slovenački književni jezik i njegove varijante u 19. veku, Martina Orožen također će zabilježiti: »/.../ Koruški Slovenci su poznavali, iako očigledno nisu lako savladivali, kranjski književni jezik, prekomurski i porab-

⁵ U vezi sa spomenutim lekcionarem M. Orožen, raspravljajući o Kreljevu jeziku, piše: »/.../ Kreljev odnos do 'staroslovenskega' jezika glagoljašev je kontrastiven (?). A. J.). Ravnal je podobno, kot so v 18. stoletju ravnali prekmurski (protestantski in katoliški) pisci, npr. M. Kuzmič, ki je ob priredbi Svetih evangelijev tudi upošteval kajkavski lekcionar (P. Petretič, Sveti evangelij, Gradec 1651), vendar izločil vse pojave, ki jih prekmurščina ni poznala, oziroma na istih mestih uveljavil razvojno ustrezne slovenske prekmurske rezultate na vseh jezikovnih ravneh« (M. Orožen 1987, 25). Moglo bi se reči da je u takvu poslu evidentan postupak Andrije Rogana u rukopisnom umetku Vramčeve Postille. U vezi s kajkavskim lekcionarem (1651) valja pripomenuti da njegov autor nije Petar Petretić kako se to često neopravdano navodi, već Nikola Krajačević (1582–1653), poznat pod latinskim imenom Sartorius (usp. M. Vanino 1940, 3–8). Petar Petretić je samo izdavač, mecena Svetih Evangelijev čiji potpuni naslov glasi: Sveti / evangelij, katerimi sveta cirkva / Zagrebačka Slovenska, okolu / godišča, po Nedelje te Svet- / ke žive: / z jednem kratkem kate- / kizmušem, za nevetelne ljudi has- / novitem: Svetlôga i Visoku poštu-: vanoga Gospodina Gospodina / Petra Petretića, / Biškupa / Zagrebečkoga, Oblast- / jum, i stroškom, i Slovenskem slo- / vom na svetlo vun dani, i štampani / z dopuštenjem gornjih. / Vu Nemškom Gradce. / Na jezero šest stopedeset i pervo / leto. / Pri Ference Widman- / štadiuše štampane.

Neki povjesničari književnosti termin »slovenski«, koji se u tom lekcionaru javlja u svojim padežnim oblicima, neutemeljeno povezuju sa Trubarovim »reformatorskim i slovstvenim programom«. Iznenađuje i slijedeća konstatacija u knjizi Trubar in južni Slovani J. Rotara: »/.../. Dejstvo, da je knjižica Nikola Krajačevića Sartoriusa zagrebskega in varaždinskega duhovnika, izšla pod spoštljivim imenom zagrebskega škofa Petra Petretića, je vsekakor obrambnega pomena spričo nevarnosti, da bi na Svete Evangelijev legla protestantska senca.« J. Rotar 1988, 131–132. Nije jasno zašto bi prema Rotaru »na Svete Evangelijev legla protestantska senca«, kada je poznato da u kajkavskoj književnosti Krajačeviću Evangelijev slove kao prva tiskana i sačuvana knjiga isusovačke književne produkcije. Valja ispraviti netočni podatak, naime Rotar navodi Božidara Raiča kao autora članka o P. Petretiću objavljena u LMS 1887, 185–226. Autor je Anton Raič; više o A. Raiču v. Jembrih 1981, 226–234. O Krajačeviću lekcionaru v. još Jerko Fučak, 1975, 263–265; Rotraud Stumfohl, 1976 – 49.

⁶ Valja imati na umu da Pergošićev Tripartitum tiskan u Nedelišču 1574, Vramčeva Postilla u Varaždinu 1586, Pergošićev Prefationes. i Škrinjarićev De Agno paschali 1587, nisu nikako djela protestantske književnosti. Uostalom Barbarič je to na drugom mjestu istaknuo; v. Barbarič 1973, 20.

ski Slovenci, odvojeni od jednih i drugih, pa i verski podjeljeni na protestante i katolike, međutim znali su, kako sami kažu 'stari slovenski jezik' iz kajkavskih knjiga, znali su za 'kranjski jezik', a ipak nisu usvojili ni jedan ni drugi« (M. Orožen 1982, 66).

2 Rukopisni umetak u Vramčevoj Postilli. Kao što iz naslova ove rasprave proizlazi, u njoj će biti riječi o rukopisnom umetku koji je do danas ostao filološki ne zapažen, a nalazi se u Vramčevoj Postilli, primjerku što se danas čuva u knjižnici franjevaca u Varaždinu.

2.1 O tom primjerku Franjo Fancev zapisao je slijedeću informaciju. »/. . . / Das Exemplar im Franziskanerkloster hat nur den ersten Teil (po nedelne dni): es fehlen ihm die Blätter 193 bis 200, welche durch eine mit der Hand geschriebene Einschaltung ersetzt sind. Aus eingeschriebenen Bemerkungen erfahren wir, dass es im XVII. Jhdt. im Besitze eines unbekanntes 'Magyaren' war (so lesen wir wenigstens auf S. 208b: Anno 1669 Édes leánjom Katiczának lett világra születése die Junij 16, S. 209a Anno 1674 Édes leánjomnak Ilonkának lett világra születése octobris die 30),⁷ im Jahre 1705 ist das Buch in den Besitz des Paulinerkloster von Remete (Liber con(ven)tus Remeticensis 1705)« (Fancev 1913, 468).

2.1.2 Navedeni podatek preuzeo sam i ja u monografiju o Vramcu (1981),⁸ jer 1975. nisam uspio dobiti u ruke taj primjerak koji sam tada tražio kod varaždinskih franjevaca. Međutim 1986. popisujući inkunabule u istoj knjižnici, fra. Vatroslav Frkin i prof. Šime Jurić, ponovo su evidentirali spomenuti primjerak Postille Tako sam ju tada i ja mogao pregledati. Konstatirao sam da je točna informacija o broju rukom pisanih listov. Dakle Postilla je upravo i radi toga bila prevezana, ukoliko je bila u svom prvotnom Manliusovom uvezu, jer kao što je rečeno, nedostatak listova (tiskanih) nadomješten je rukopisnim umetkom.

2.1.3 Na unutarnjoj prednjoj strani korica čitamo: »Ad usum multum Venerandi Patris...«, na prvom praznom listu iza korica: »Pro conventu Mariano Remeticzensi pp. Franciscanorum« i opet na trećem praznom listu »Liber Con(ven)-tus Remeticensis«. Kao što je vidljivo, navedeni zapisi korigiraju Fancevljevu izjavu, naime da je knjiga bila vlasništvo pavlina u Remetama (kraj Zagreba). Knjiga je zapravo 1705. bila vlasništvo franjevačkog samostana u Remetincu kraj Novog Marofa odakle je kasnije nakon ukinuća samostana u Remetincu dospjela franjevcima u Varaždin (v. Frkin 1988).

2.1.4 Budući da je upravo spomenuti rukopisni umetak zanimljiv s aspekta povijesne dijalektologije i povijesti knjige uopće, pretpostavljamo da je od koristi ako o njemu i ovom prilikom nešto više kažemo tim više što je datiran s potpisom autora, mjestom, danom i godinom nastanka.

3 Sadržli li rukopisni umetak u Vramčevoj Postilli jezične karakteristike Donjeg Prekmurja? – Imajući u vidu što smo naprijed spomenuli, rukopisni umetak u Vramčevoj Postilli potvrđuje način distribucije i korištenje hrvatskokajkavskih knjiga u Prekmurju (v. V. Novak 1972, 95–103).

3.1 Potvrdu za tu tezu pruža nam zapis u rukopisnom umetku na str. 199 b, in

⁷ Prijevod tih dvaju zapisa na l. 208 v glasi: 16. lipnja 1669. rodila se na svijet moja draga kćerka Katica; 209v, 30. listopada 1674. rodila se na svijet moja draga kćerka Ilonka.

⁸ Usp. Jembrih 1981, 128.

Tretianadeszte Nedela

TRETIANADESZTE

NEDELA PO SZVE: TROISZTVE

Euang: szueti Lukach pñse io. dele.

Math: i, 2.

Matt. 21.
Marc: iz.

VNO vreme, Reche Ies
 vs vuchenikom szuo
 im. Blafene ochi ke
 vñde ona, kotera vi vidia
 te. Ar gouorim vam, da
 vnogi proroczi i kraali,
 hotelifzu videti, kotera vi
 vidite, i nezu videli, i szli
 sati, kotera vi szlifite, i nezu szlifali. Iouo
 nekiv zakone nauchen, ztausi zkusauaiuchi nie
 ga i gouorechi. Mester, sto chinechi da budem
 ladal ve kiuichni sñtek? A on reche kniemu.
 Vzakone kakoie napiszano? kako chtes? A
 on odgouoriusi, reche. Lubi goszpodina Boga
 tuoiega, zeuszega zercza tuoiega, i zeuze dufe
 tuoie, i zeufze mochi tuoie, i zeuze pometi tuo
 ie, i blifniega tuoiega, kako szaam szebe. I reche
 niemu. Prauo ieszi odgouoril. To chini, i
 hoches siueti. A on hoteusi zebe prauichna vchi
 nithi, reche klesusu. A koterie moi blifni? Po
 gledausi gore Iesus, reche. Chlouck neki dole
 idese i zlerusalema v Ierikom, vpade i doide meg
 razboinike

Trethiana dessta Nedela Po Svetom Troištve
Evang: Sveti Lukaer piše io. deli.

Vno vreme, reče Jesus vruchenikom svojim. Blasene ochi
 Matc: 13. Ke vidi ona, kotera vi vidite. Ar govorim vam da vnozi
 prorokij i krali, hotelisu viditi, kotera vi vidite i ne.
 Qu vidili, i zlisati, kotera vi blisite i neso blisali.
 Matc: 13. I ovo neki vu zakone navchen, ztassi skusavajpchi
 Marc: 12. migga i govorechi. Mester sto chinechi da budemladal
 vekivechni sitek? A on reče kniemu, vu zakone
 kakoie napisano? kako chtes? A on od govorivsi reče.
 Lubi Gospodina Boga tvoiega, zevsega Borda
 tvoiega, i zevse dusle tvoie, i zevse mochi tvoie,
 i zevse pameti tvoie, i blisniega tvoiega, kaka sam
 Rebe. I reče niemu. Pravo jesi odgovoril. To chisi,
 i hochesiveti. A on hotevsi sebe pravichnavchi
 miti, rečekjesusu. A koterie moi blisni? Pogledovsi
 gori Jesus, reče. Chlovik nekij doli idesi i Jeru
 Salema vserikom, vpadel doide ongy razpoinke,
 kateriga ische zlekase i ranamiga ramise i ottjdosel,
 ofitavsi

po sčuetom Troisztue.

195

razboinike, kteriga ische zlekose i ranamiga ranise, i otřdose, osztaiufi niega zamertua. Dopotize teda, da pop neki dole idese temiztim putem, i videufi niega, mimo ide. Takaise ne Ri Leuita, buduch blizu mefzta onoga, i videufi niega, mimo preřde. Samaritan neki putom onem iduch, pride kniemu i videufiga, milozeregiu genen be. I priblifaufize kniemu, obeza ali zaeza rane niegoue, vleiaufi olia i vřna, i pozadiufiga na szuoie siuinche, i popelaga k ostariafu ale křztanouniku, i zkerbie naniega noszil ali dersal. A drugi den izne dua desztetaka penza, i daa Ostariafu ali Goszpodaru i reche. Zkerb ali pazku naniega noszi, i kaigode veche potrosřs, ia gdaze vernem nazag ali natrag, vernuti hochem tebe. Koteri meg ouemi tremi vidize tebe blisni onomu, křje břjl meg razboinike vpal ali dosel? A on reche. On koteri vchini milozerd ali miloschu snřm. I reche niemu Iesus. Poidi i thi takaise vchini.

IEDNO přtanie vekse ne, nego od vekiechnoga sijthka, kakoze tamo doiti i ladati more. Nato Goszpodřjn v desnem Euangeliume odgouaria, ki iesze modroszt i rech Bosia vekiechna, od kteroga ottez nebezki zapoueda, daze poszluřa, i kiga ne-

Ccc ij bude

oftarivšisi niega za mervta. Dopotise teda, da Pop¹⁹⁵
 neki dole idete, tam i t'im putem, i vidis si niega,
 mimo ide. Takaise neki Levita, buduck blizu mesta
 onoga i videš si niega, mimo prejde. Samaritan neki
 Putom onim idock, pride kniemu i videssiga, milosfer,
 gis genca be. I približasise kniemu, obra ali za.
 vera rane niegove, vleia vsi obia i vina, i posra
 disiga na svoje sirmiche i popelaga Ostariasu
 ali sita novniku, i s kerb na niega nosil ali dervsal.
 A drugi dan vun docty v freme dva sekretaka perora
 i da Ostariasu ali gosspodaru i reche. I kerb ali
 parko na niega nosi, i kaj kodi veche potrosis, ja
 gladre' vernem nazai ali natrag, vernuti hochem
 tibi. Koteri megy ovom tremi videše tebe blisno on=
 omu kijebil megy razpoinike vpal ali dofel? I on re
 che. On koteri vchini milosferd ali miloscho snom. I
 reche' niemu Jesus Poidi i thi takaise vchini.

Njedno pitanie velise ne, nego od veki vchinnoga sika ka
 kofre tamu doiti i ladati more. Nato gosspodar vu denidz
 ny em Evangeliume od govornia, ki ješte madrosre i vech
 bosia vati vchinnoga, od koterogv otcaš mebytki zapovieda
 dafre' profyls i kiga nobude'

Gen: 18 tako naj vruhi. Ako gladeu ie nepriatel tvoj, na hrani niega.
 Reg: 71 akoie sejan na poi niega. Abraham za sodomite molí. David
 Ps: 4. Saula kráha nepriatela svojieho pláche, Seifan Sveti za
 Luc: 23. nepriatele (kakovie i Kristus vchínil) molíie. Tako i mi v Bálkomu
 negledimo seie on, dobro chinimo. Amen.

CHE TERTIANA DESZTA

NEDELA PO SZVEIOM. TROŠSZIKVE' EVANG:
 Sveti Lukach píse' i7 dele.

Vono vreme' gdaie Jesus ísel vu Jerusaleu, i idese
 do ciferu Samarie i Galileoma. I gda bi ísel v neki
 kastel, štretose' niega desret Gubarik mušik dal
 ko štorecti rdignose svoi glaz i rokose. O Jesus
 Mešter, smilivize nam, kotere' gda vidi reche. Pojdite
 14 i pokasitešie Poprom. I vchinimo be gda ísti, chisťi
 rofiteše. I eden teda žmegy nih, gda vide, daie ochišen,
 verashe zvelikim glazom di chechi Boga i pade na obrat
 pred' noze' niegove, hváhu rdavajochi i on beshe Sama
 ritanus. Odgovorivši teda Jesus reche, ne bítu desret
 ochišení! Da gdehíe dešer! Ne na šerť kibizje v'ernol'
 i dal hváhu bože' nego on tuzina. I reche niemu: Vítá
 ni goxi i poidi ar vera tvoia zvelichaní tebe vchínit.
 Scriptum per me' Andream Rogan Anno 1676
 die 8 bris Dekl'mi z'voiega

marginie (dolje) ispod teksta koji glasi: »Scriptum per me Andream Rogan Anno 1676 die 9. d(ecem)bris, Deklesini« (v. faksimil).⁹

3.1.2 Budući da je grafija tog zapisa identična s grafijom čitava rukopisa od 193 a do 200 b, riječ je o autoru Andriji Roganu koji u današnjem Dokležovju u Donjem Prekmurju ispisuje spomenute godine 9. decembra one stranice Postille koje su joj tada nedostajale. Uspoređujući tiskani tekst na istim stranicama sa rukopisnim, Roganovim stranicama, proizlazi da je Rogan točno slijedio formalno sadržajnu stranu tiskanog teksta.¹⁰ To zapravo svjedoči da je Rogan kod sebe imao i drugi čitavi primjerak Postille, jer samo se tako može protumačiti podudarnost jednog i drugog teksta evanđelja i homilije (v. faksimil).

3.1.3 Kod pažljiva čitanja i uspoređivanja obaju tekstova na više mjesta primjećuje se Roganovo odstupanje i to ne samo na grafijskom već i fonetskom i morfološkom planu. Takva odstupanja valja promatrati kao individualni autorov jezični sustav kakav je bio u živom govoru Dokležovja i okolici, jasno ukoliko je Rogan porijeklom iz toga kraja. Jer ne smijemo zaboraviti da isto prezime još i danas postoji u Hrvatskoj.¹¹

3.1.4 Respektiramo li konstataciju da »Küzmič ni pisal le narečja, ampak je s svojim prevodom ustvaril knjižni jezik na ožji narečni podlagi panonske narečne baze, v njenem območju pa so se od 16. do 19. stol. razvijale tri knjižne jezikovne tradicije: prekmurska, hrvaška kajkavska in prleško-slovenjegoriška« (M. Orožen 1974, 116), onda svakako Roganov rukopisni umetak, u Vramčevoj Postilli, mogao bi se promatrati u kontekstu »hrvaško kajkavske knjižne jezikovne tradicije«. Ukoliko je Rogan bio rodom iz Prekmurja (Donjeg), što bi moglo biti vjerojatno, onda se, na osnovi njegovih jezičnih karakteristika koje se razlikuju od jezika Vramčeve Postille, još jednom samo potvrđuje misao M. Orožneve, naime da »so prekmurščino od kajkavščine v knjižnih tekstih nekateri glasoslovni in morfološki pojavi dovolj razločno ločevali in da so prekmurški pisatelji izrazito kajkavske vplive oziroma jezikovne pojave zavestno odklanjali« (M. Orožen 1974, 116). Rogan bi tu bio na samom početku takva jezičnog pothvata.

3.1.5 Na osnovi jezičnih elemenata, koji se razlikuju od Vramčeva jezika u Postilli, moglo bi se reći da rukopisni umetak Andrije Rogana predstavlja u neku ruku rani književnojezični spomenik u kojem se prepoznaje živi govor njegove sredine – Dokležovja – Prekmurja. Međutim nije se čuditi što ipak on »zavestno« ne otklanja aorist i imperfekt koji je u Postilli prisutan. Rogan je bio svijestan da bi takvim otklonom narušio jezični kontinuum i konzistentnost Postille koja je trebala i dalje sa rukopisnim umetkom služiti onim (svećenicima), koji se, kako kaže Vramec, »zbog oskudice svetih knjiga napušteni muče u provinciji na više mjesta pri

⁹ U kanonskim vizitacijama beksinskog Arhidakonata za god. 1660, br. 70/Ia, str. 55 u vezi sa današnjim Dokležovjem čitamo: »(…) Capella sancti Ioanis Baptista' in Deklesin qua' est Filialis B. V. M. Asu(m)pta' in Turnischa. Apostrof iznad a' označuje e, jer prema latinskom pravilno je Babtistae, quae. Vizitacije beksinskog Arhidakonata nalaze se u Kaptolskom arhivu u Zagrebu. Kod I. Zelka 1982, 32 zabilježeni su slijedeći oblici toponima današnjega Dokležovja: *Dakles*, *Doclesy* (1322), *Daklesy* (1322), *Daklesi* (1379), *Duclisy* (1381), *(D)uklosy* (1411), *Doklesy* (1428), *Doklysyn* (1481).

¹⁰ Rogan većim slovima piše tekst evanđelja, a manjim tekst homilije, kao što je to u tiskanom tekstu Postille.

¹¹ Usp. Leksik prezimena SRH. Zagreb, 1976.

suzbijanju lukavog starog neprijatelja (protestantizma, A. J.) i njegovih sljedbenika, da duhove vjernika učvrste u pravoj vjeri« (A. Jembrih 1981, 77). To bi zapravo moglo značiti da je korištenje Vramčeve Postille bilo itekako relevantno upravo u Donjem Prekmurju koje je pripadalo zagrebačkoj biskupiji, a u kojoj kao što je poznato, nije bilo dozvoljeno protestantsko djelovanje. Pa već i s tog aspekta, Vramčeva Postilla nije bila protestantska knjiga već protuprotestantska.¹²

4 Fonetske karakteristike rukopisna umetka A. Rogana. – Iako ćemo kod primjera pobliže uočiti razlike na fonetskoj razini, ovdje valja uočiti neke podudarnosti sa primjerima kod V. Oblaka, P. Danjka, M. Küzmiča.

4.1 V. Oblak navodi da se u prekmurskom refleks jata iskazuje kao diftong (*ej*: *sléjp, dejte* (V. Oblak 1896, 46, toč. 5, 6), odnosno u dugim slogovima, u »južnoj prekmurštini« se jat reflektira kao *ej*, a kao *i* u kratkim slogovima (Oblak 1896, 47). Slijedeći bi primjer mogao ići u prilog Roganovu porijeklu, naime on će na mjestu u riječi (ne uvijek) pokušati fiksirati otvoreni *a* koji je više velarni po izgovoru *ă*, ili kako bi Oblak rekao »vrlo otvoreno *a*, koje se već *o* približuje« (Oblak 1896, 48, toč. 8). To bi možda mogao potvrditi slijedeći primjer. Kod Vramca ovako glasi rečenica: »I blaženi oni kerščeniki, ki svoje kotrige u *vude* i *vsa* svoja na *službu* i *diku* Božju obračaju«. Kod Rogana: »I blaženi oni kreščeniki, ki svoje kotrige i *vodi* i *sa* svoja na *službo* i *dika* božju obračaju« (194 a, 54–55). U riječi *dika* radi se o otvorenom *a* /*â*/. Što se tiče spomenutog diftonga *ei*, Rogan ga također rabi na nekoliko mjesta, na primjer, u Vramca je zabilježeno *niemi*, Rogan *neimi*, Vr. *niemoga*, R. *neimoga*, Vr. *presvieti*, R. *presveiti* itd.

4.1.2 S obzirom na nazalno *o* koji se u Vramca većinom reflektira kao *u*, kod Rogana je više puta *o*. Rigler je zapisao da »znak literarne kajkavščine (oz. štokavščine) je *u* iz nazalnega *o*« (Rigler 1968, 665). Za Dajnka M. O r o ž e n u vezi s *o* piše: »(/.../) Tako imenovane glagole na *-nem* (*vstanem, padnem, doteknem*)

¹² Još uvijek ima pretpostavki o Vramčevoj ovisnosti o Konzul-Dalmatinovoj Postilli (1568) koja je bila namijenjena gradišćanskim Hrvatima oko Željeznog u tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj; v. J. Rotar 1988. Najnovije otkriće V. Frkina i Š. Jurića Vramčeva potpisa na naslovnoj strani latinske Witzelove Postille (Paaris, 1565), govori da se je Vramec ipak pri sastavljanju svoje Postille (1586) mogao koristiti upravo tom Postillom. U Brockhaus Enzklopädie, Bd. 20, Wiesbaden, 1974, 428 čitamo o Witzelu: Witzel, Georg, Theologe (*Vacha (Rhön) 1501 – †Mainz 16. 2. 1573), bekannte sich nach siener Priesterweihe (1520) zu Luther, kehrte aber nach Kirchenväter-Studien wieder zur kath. Kirche zurück und predigte seit 1533 in Eisleben. Seit 1553 lehrte Witzel an der Universität Mainz. Ferdinand I. ernannte ihn zum Kaiserl. Rat, in dessen Auftrag er Gutachten zur Kirchenreform ausarbeitete. Unter seinen mehr als 150 Werken sind die Arbeiten über die Kirchenväter und die Exegese von besonderer Bedeutung.« Pored Witzelove Postille trebat će proučiti još pokoje njegovo djelo da bismo otkrili eventualno Vramčevo naslanjanje na tog njemačkog teologa 16. stoljeća, koji je po svojim nazorima sigurno najbliži Antunu Vramcu. Primjerak Witzelove Postille s Vramčevim potpisom nalazi se franjevačkoj knjižnici u Varaždinu, sign. R IV m8^o-54. U toj Postilli na pet mjesta Vramec je ostavio svoje zapise: str. 191a, 219b, 258a, 519a. Možda je najzanimljivija rečenica koju Vramec dodaje slijedećem tekstu: »/.../ Clerus habet suas canones: sed quoniam eos non observat, in testimonium saltem contra se servat. Non est prophanus et papistici commenti titulus decretalium, hoc versiculo comprahensus:« Vramec dodaje: »Nemo militans Deo implicat se negotijs secularibus« (519a). U vezi s Witzelovim djelima v. Gregor Richter, Die Schriften Georg Witzels. Bibliographisch bearbeitet, Fulda 1913; v. također Rudolf Padberg, Georg Witzel der Ältere, ein Pastoraltheologe des 16. Jahrhunderts, Theologische Quartalschrift, Bd. 35, 155, 385–409; Ludvig Pralle, Die volksliturgischen Bestrebungen des Georg Witzel (1501–1573). Jahrbuch für das Bistum Mainz, Bd. 3, 1948, 224–242.

spregata Dajnko, tako tudi Šerf, po vzorcu *-nuti, -nul, -nen* (*obernuti, obernul, obernen*). Preseneča nas samoglasnik *u* kot refleks prvotnega nosnika *o*, saj gre za prvotno pripono *-no-*, ki je pri prekmurskih pisateljih in delno pri Kremplu ohranjena (*obernoti*). Gre za kajkavski vpliv?« (M. Orožen, 1974, 143; M. Orožen 1973, 127–137). Iako se kod Rogana vidi stanovito kolebanje između *u* i *o* (< *o*), ipak je Vramčev *u* (< *o*) više puta zamijenio sa svojim *o*. Je li to prekmurska karakteristika? (v. Oblak 1996, 53, »konjugacija«).

4.1.3 Za pojašnjenje fonetskih karakteristika rukopisna umetka, valja usporediti Jezik 'Novoga zakona' in 'sveti evangyeliomov' Štefana in Mikloša Küzmiča. Prvi je auto protestantskih, drugi, katoličkih knjiga. Anton Vratuša navodi: »da je Mikloš zapisal po živem govoru *ditèta, zemlou, vidil* (*l...l*). Mikloš ima res *cslovník* (*l...l*). Enako ima tudi Štefan *cslovník*« (Vratuša 1974, 67). Rogan na više mjesta umjesto Vramčeva *človek*, piše *človik*, Vramčev *videti*, piše sa *viditi* itd. Interesantno je spomenuti da »Prekmurec zna opredeliti Prekmurca predvsem po melodiji in po tempu govora (spodnji, ravninski je bolj zategel, gornji, hribovski pa sekajoč; v ravninski prekmurščini sta diftongična elementa v diftongih *ui, óu* uravnotežena, zgoraj pa je vsa teža naglasa in intenzitete na prvem elementu). Vendar: vse to so kriteriji, ki jih daje živa govornica, ne pa tudi grafika NZ in SE« (Vratuša 1974, 70–71). To isto mogli bismo reći i za tekst rukopisna umetka u Vramčevoj Postilli.

4.1.4 Ako je karakteristika Prekmurca u Donjem Prekmurju, s obzirom na tempo i melodiju govora ta, što on bolj zateže, kako primjećuje A. Vratuša, onda bismo takvo zatezanje u pojedinim riječima mogli uočiti i kod Rogana koji takvo zatezanje i grafijski nastoji fiksirati, napose kod *e*. Naime, fonem */e/* u pojedinim riječima obilježen je znakom koji liči više na znak zareza (v. faksimil). Ponekad je taj znak spojen sa *e* kao da iz njega proizlazi, a ponekad je odvojen. Prema tome moglo bi se reći da Rogan neke riječi i prozodijski nastoji obilježiti, po svemu sudeći one koje imaju dužinu na vokalu *e*. Poznavatelj prekomurskih govora mogao bi to potvrditi.

5 Grafija Vramčeve Postille u odnosu na rukopisni umetak. – Iako je Rogan bio vrlo dobro upoznat s Vramčecom grafijom Postille, ipak se postavlja pitanje, kako to da je tekst iz Postille prepisivao drugom grafijom, odnosno konsonante (palatale) bilježio je s vi *e* grafema nego li je to kod Vramca? Odgovor valja tražiti u pravopisnoj tradiciji koja je tada 1676. bila uobičajena tj. kakav se pravopis tada upotrebljavao u mađarskoj kancelariji. Stoga možemo reći da je i Roganova grafija odraz vremenske prilagodbe kakvu je pokušao provesti i na jezičnom planu ali ne dosljedno.

5.1 Ovdje ćemo prikazati usporedno grafiju Postille i rukopisnog umetka (V = Vramec, R = Rogan) : V.c = cz, R = cz, c¹³; V.č = ch, R = ch, c, cz, c₃; V. d = gh, g, gi, R = g, gi, gy (< *d'); V. i = i, ij, y, R = ij, i, ŷ; V. j. = i, j, g, R = I, j; V. k = k, ε¹⁴, R = k, c¹⁵; V. lj = li, l, R = li, l; V. nj = ni, R = ni, ny; V. r = er, R = er;

¹³ Možda se radi samo o grafijskoj maniri autora, ili pak o njegovom označavanju otvorenoga vokala *e* (*ae*)?

¹⁴ Tim grafemima Vramec (ili Manlius) služi se svega jedan puta, pa je prema tome riječ o hapaksu.

¹⁵ Isto kod 14.

V. s = z, [z, sz, ʃ, R = s, z, sz, [z, ʃz, sʒ, ʒ; V. š = s, [ʃ, ʃ, R = s, z, [ʃs, ʃ; V. t = t, th, R = t, th; V. u = u, v, R = u; V. z = z, R = z; V. ž = s, ʃ, [z, [ʃh, R = ʃ, s.

5.1.2 Vramec i Rogan, doduše ne često, služe se udvajanjem konsonanata: V. *Gofzponna, praudenni, uffaze, R. zinn, uffaze.*

5.1.3 Vramec bilježi dugo i sa ij, Rogan ŷ: V. *prijde, bijl, kijp, pogubij, R. moy, chinŷ, pogubŷ, byl.* Dok Vramcu grafem u služi za fonem v i u, dotle Rogan razlikuje, tako da uvijek piše v tamo gdje Vramec za nj ima u itd.

6 Jezične razlike u rukopisnom umetku u odnosu na predložak Postille. – Na osnovi nekoliko primjera možemo pratiti jezična i pravopisna odstupanja koja je Rogan proueo kod prijepisa. S obzirom na interpunkciju, uočljivo je odstupanje u postavljanju zareza:

V: A drugi den izne dua defzetaka peneza i daa Oštariaŷu... (str. 195a v redak 12); R: A drugi den *vun idocβŷ* vŷzeme dva Defzetaka peneza i da Oštariaŷu... (195a/10)

V: Koteri meg ouemi tremi vidize tebe blisni onomu, kije *bijl meg razboinike* vpal ali doŷel? (195a/16); R: Koteri *megy* ovim tremi *videsze* za tebe blisni onomu *kŷebil megy razpoinike* vpal ali doŷel? (195a/14)

6.1 Što se tiče padežnih morfema kod Rogana u odnosu na Vramčev tekst, uglavnom se podudaraju. Razlike koje su prisutne u rukopisnom umetku vidljive su u Lsg. i Lpl. na primjer V. na *nebeŷzeh*, R. na *nebeŷah*; V. na *zuiete*, R. *szveti*; V. v *dareh*, R. v. *darih*; V. po *potu*, R. po *putu*, odnosno *puto*; V. v *vuŷteh*, R. v. *vuzti*.

6.1.2 Da je Rogan zaista koristio kod pisanja umetka 193–200, svjedoči i dijalekatska sinonimija koja se podudara sa Vramčevim tiskanim tekstom, izuzev fonetske razlike. V... *greh zmegh ludi beŷati i habatize* (193a, 4); R... *greh zmegy liudi besati i habiti se* (193a, 3); V. Kolikratzem kludem doŷel iŷnimi baratuual ali *touarusil*... (193a, 7); R. Kolikratzem kludem *doisel* i ŷnimi baratuval ali *tvarosil*... (193a, 7); V. zkerb ali *pazku* naniega noszi (195a, 14); R. zkerb ali *pasko* na niega noŷzi (195a 11); V. On koteri vchini milozerd ali *milofchu* (195a, 18); R. On koteri vchini miloŷzerd ali *miloscho* (195a, 16); V. Da nad temŷze *veselete* i *raduite* (195b, 13); R. Natem ŷze *veŷzelite* i *raduite* (195b, 12) itd.

7 Ovdje po prvi put prikazan rukopisni umetak u Vramčevoj Postilli, doduše ne u svim detaljima, smatramo da dovoljno ocrta sliku jezična prilagodavanja i to hrvatskokajkavskog književnog jezika iz 16. stoljeća pri čemu je Andrija Rogan u tom poslu na prvom mjestu u 17. stoljeću u Donjem Prekmurju. Preostaje da se još pobliže odredi u kojoj mjeri Roganove jezične karakteristike odgovaraju terenu na kojem je živio, odnosno pisao (prepisivao) tekst onih stranica kojih nije bilo u Vramčevoj Postilli – u Dokležovju (Dekležini) u Donjem Prekmurju.

7.1 Usporedimo li Roganov rukopisni umetak u Vramčevoj Postilli sa glosama pečujskog primjerka iste Postille, uočavamo suprotni smjer glasovne prilagodbe pojedinih riječi¹⁶. Glosator je naime, u pečujskom primjerku Vramčeve Postille, eliminirao (mjestimice) periferne kajkavske crte (koje su u genetskoj vezi sa prekmurskim i ŷtajerskim govorima) zamjenjujući kod Vramca refleks nazalnog

¹⁶ Usp. Jembrih 1981, 209–225.

$\varphi > o$ sa *u*, a Rogan pak Vramčev *u* zamjenjuje sa *o* (mjestimice). Prema tome, Jakob Rigler bio je u pravu kada je zapisao da je »znak literarne kajkavščine (oz. štokavštine) *u* iz nazalnog *o*« (Rigler 1968, 665).

7.1.1 Stoga je sasvim korektno kada se ističe da je hrvatski kajkavski književni jezik u svoj sustav preuzeo i štokavske i čakavske jezične karakteristike, jer to je bila svakodnevna pragmatika u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske u 16. stoljeću uvjetovana pribjeglicama (bežjakima) sa južnih štokavskih, šćakavskih i čakavskih krajeva¹⁷. Roganov rukopisni umetak o tome svjedoči i poslije devedeset godina objavljivanja Vramčeve Postile.

Literatura

- Barbarič, Š. 1966: Oris književnoga razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stotletja, Panonski zbornik, gl. urednik Franc Zadravec, Murska Sobota.
- 1973: Stara prekmurska književnost ob vzhodnoštajerski in kajkavski Hrvatski, Študije o jeziku in slovstvu, Murska Sobota.
- Buturac, J. – Ivandija, A. 1973: Povijest katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb.
- Fekonja, A. 1890: Ant. Vramca Predechtva in Postila, Ljubljanski zvon X, Ljubljana.
- Frkin, V. 1988: Knjižno blago 15. in 16. stoljeća u varaždinskom franjevačkom samostanu, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, knj. 2, Varaždin.
- Fučak, J. 1975: Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara, Zagreb.
- Ilešič, Fran 1905: Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima, Rad JAZU, knj. 162, Zagreb.
- Jembrih, A. 1981: Život i djelo Antuna Vramca, Čakovec.
- Kanonske vizitacije 1660: Arhidakonat Bekšin, br. 70/Ia, Kaptolski arhiv, Zagreb.
- Kovačič, F. 1962: Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana.
- Novak, V. 1988: Prekmurska martjanska pesmarica I, Kaj III–V, Zagreb.
- 1972: Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stotletja, Slavistična revija 20, Ljubljana.
- Oblak, V. 1896: Nešto o međumurskom narečju, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 1, Zagreb.
- Orožen, M. 1974: O vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku, Zbornik Štefana Küzmiča, Murska Sobota.
- 1974: Dajenko – slovničar i dialektolog, Študije o jeziku in slovstvu, Murska Sobota.
- 1973: Jezikovno knjižno izročilo prekmurskih in štajerskih pisateljev, ČZN 9, Maribor.
- 1982: Slovenački književni jezik i njegove varijante u 19. veku, Naučni sastanak u Vukove dane, knj. 8, Beograd.
- 1987: Kreljev jezikovni koncept, XXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj, Ljubljana.
- Pogačnik, J. 1977: Jernej Kopitar, Ljubljana.
- Rigler, J. 1968: Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih, Svet med Muro in Dravo, ured. Viktor Vrbnjak, Maribor.
- 1974: Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih, Študije o jeziku in slovstvu, Murska Sobota.
- 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, Slavistična revija, l. XIV, Ljubljana.
- Rotar, J. 1988: Trubar in južni Slovani, Ljubljana.
- Stumfohl, R. 1976: Kroatische Jesuiten an der Grazer Universität 1585–1773, disertacije u rukopisu, Graz Universitätsbibliothek in Graz, Sign. II 367369.
- Vramec, A. 1586: Postilla na vse leto po nedelne dni ..., Varaždin.
- Vratuša, A. 1974: Jezik »Nouvoga zákona« in »Sveti evageliomov«, Zbornik Štefana Küzmiča, Murska Sobota.

¹⁷ Tu činjenicu današnja dijalektologija još uvijek premalo uzima u obzir. Riječ je dakle o sekundarnom naseljavanju sjeverozapadnog dijela Hrvatske u 16. stoljeću.

Zelko, I. 1978: Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju, Zbornik ob 750-letnici Mariborske škofije, ured. Anton Ožinger, Maribor.

--- 1982: Historična topografija Slovenije I, Prekmurje do leta 1500, Murska Sobota.

SUMMARY

The copy of Antun Vramec's *Postilla* (1586) in the library of the Franciscan monastery in Varaždin is particularly interesting from the point of view of historical dialectology and bibliology in general. Pages 193 through 200 of the copy are handwritten, obviously the original printed pages were missing. A linguistic analysis of this handwritten corpus, and the datal formula on the bottom margin of p. 199b, point to Dokležovje (Deklesini) in Prekmurje as the place where the manuscript originated. For now, this is the earliest document of linguistic adaptation of a Croatian Kajkavian text for the use in the Ravensko/Dolinsko area of Prekmurje.